מדרש רבה

לך לך פר׳ מה סי׳ ב

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי הָגָר בִּתּוֹ שֶׁל פַּרְעֹה הָיְתָה, וְכֵיוָן שֶׁרָאָה פַּרְעֹה מַעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ לְשָׂרָה בְּבֵיתוֹ, נָטַל בִּתּוֹ וּנְתָנָהּ לוֹ, אָמַר מוּטָב שֶׁתְּהֵא בִּתִּי שִׁפְחָה בְּבֵית זֶה וְלֹא גְבִירָה בְּבֵית אַחֵר, הֲדָא הוּא דִכְתִיב: וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר, הָא אַגְרִיךְ. אַף אֲבִימֶלֶךְ כֵּיוָן שֶׁרָאָה נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לְשָׂרָה בְּבֵיתוֹ נָטַל בִּתּוֹ וּנְתָנָהּ לוֹ, אָמַר מוּטָב שֶׁתְּהֵא בִּתִּי שִׁפְחָה בְּבֵית הַזֶּה וְלֹא גְבִירָה בְּבֵית אַחֶרֶת, הֲדָא הוּא דִכְתִיב (תהלים מה, י): בְּנוֹת מְלָכִים בִּיקָרוֹתֶיךָ נִצָּבָה שֵׁגַל לִימִינְךָ בְּכֶתֶם אוֹפִיר.

שי למורא

:. בִּזְכוּת שֶׁאַכְנִיס צָרָתִי לְתוֹךְ בֵּיתִי – פֵּרוּשׁ, שֶׁאֲנִי עוֹשֶׂה דָּבָר זֶה כְּדֵי לְקַיֵּם תּוֹלְדוֹת מַאַבְרָהָם, וּמַכְנִיסָה צָרָתִי לְבֵיתִי, אוּלַי אִבָּנֶה גַּם אָנֹכִי בִּזְכוּת זֶה, שֶׁיִּהְיוּ לִי בָּנִים גַּם כֵּן, אַחַר שֶׁהַשֵּׁם־יִתְבָּרֵךְ יִרְאֶה שֶׁכָּל כָּךְ אֲנִי מִתְאַוֶּה לְהַעֲמִיד תּוֹלְדוֹת מַאַבְרָהָם. (עפ״י גור אריה)• וְיִהְיֶה פֵּרוּשׁ "מִמֶּנָּה" בְּסִבָּתָהּ, כְּלוֹמַר שֶׁבִּסְבָּתָהּ אֶזְכֶּה גַּם אָנֹכִי בְּבִנְיַן בָּנִים. (עפ״י ר״א מזרחי)•

רש״י

(ה) שפחה מצרית. גם פרעה סיפר, כשראה נסים שנעשו לשרה נטל בתו שנולדה לו מן הגר: (ו) אולי אבנה ממנה. לשון בנין ל׳ נסים שעשה לה אבנה ממנה. נסים שנעשים לשון נקבה:

א וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לּוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר: ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עָצַרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי:

ג וַתִּקַּח שָׂרַי | אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה:

לקול שרי. לרוח הקודש ם עמה:

(ג) ותקח שרי. לקחה מרגיש ר׳, לקרבה עצים לזבח נגד קדוש מה: מקץ עשר שנים. מוסד מקום לעמה שבמה ר׳ שנים ולא ילדה לבעלה, מיכ לרמה ב מגרים: לשבת אברם וגו׳. מגיד שלא יחיה פלה לארץ עלה מן המדבר, לפי שלא עמר ל׳ ומעמך לגי גדול, מד שמא לארץ

התורה והמצוה

טז (א) ושרי אשת אברם קריאת השם אל הפעל מורה הוך ומתיחה. ר״ל שגם אחר שהבטיחו ה׳ כל האמור עדן לא ילדה לו, כי היה צריך שיקום לו לידת ישמעאל שהוא שאב הזהבא הגו סגים מכסף ויוצא לצורף כלי שעל ידו נזדקקה הסמה ויבא יצחק בקודשה, כמ״ש בבאורי על (יהושע כד ג) וכן היה צריך להקדים הטלה ושיקבל אברהם עוד יותר, עד שיחלש הכח החומרי ויגבר הענין הרוחני, וכדי שתהיה הלידה שלא עמ״י סבע רק בדרך נס, ועד״א שמצד ששרי היא אשת אברם, וראוי שהזרע שיולד ממנה יהיה מיוחס לאברהם, שהיה זרע קודש מרחם משחר בענין שתלד לו, ולא היה עדיין הזמן לזה, עד״א לא ילדה לו, ובמדרש אם היתה נשואה לאחר ילדה, ולה אבל הגר היתה מוכנת שבבה ישאב הזהבא, מצד שהיא שפחה, ומצד שהיא מצרית שעתידה תורה לאסור. ושמה הגר. ר״ל שלא נתגיירה כי לא נשתנה שמה, שבעה המדות הין משגים את השם:

(ב) ותאמר שרי, באשר שרה ידעה מן הנבואים שיגיע ה׳ לאברהם שבהכרת יתקיימו, ואחר שראתה שעבר ה׳ אותם מלדת, התיראה שבהכרח ישא אברם אשה אחרת שיולד עמה, ולה אז שהיא תמות אז שיקח אחרת בזויה, וטוב לה שיקח את שפחתה שבן הנולד לה הוא עבד של שרה וקנינה ותחשב כולו הוא בן שלה, ועד״א אבנה ממנה, ומה חשבה שע״י ישתנה מזלה, וישמע אברם לקול. מבואר אצלי ששמיעת קול שנקשר בלמ״ד, מורה שעצמה יפה בעיניו, ובמדרש לקול רוח הקודש:

(ג) ותקח שרה, באר שבחה לא ויתרה דבר מן הנשואה שלה, כי לא הרגישה אותה לחירות בזה, כי עדיין היתה ששפחתה קנין כספה, והיא נשארה אשת אברם לבדו ובמדרש לו לאשה ולא לאחר, ר״ל שלא היה יכול לפכרה כי נשארה קנין שרה, וזה עשרה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, כפי הדין שצריך להמתין עשר שנים כמ״ש חז״ל:

פירוש רש״י הירש

אבנה. הוראת „בנה" מבחינה מקומית: לשים אבן אל אבן; להקים משכן לאדם, בו יפתח וישלים את חייו. „בית" קרוב ל„בנין". הבית הוא הבנין המורחב. והנה, הבית הוא התחום, בו ישלים האדם את פעולתו, ובו הוא יחיה את חייו. וכדרך שיש „בית" מבחינה מקומית, כן יש במחשבת השפה העברית „בית" מבחינה זמנית, הרי זו תקופת הזמן, בה אדם או אומה או כל דור בשעתו משלים את פעולתו מדור לדור. כל דור מוסיף נדבך ב„בית העתים" הזה; כל דור שם בו אבן אל אבן. כל ילד שנולד הוא „בן" כשמו: אבן בנין; בכן ימשיכו ההורים לבנות את בנין האנושות והאומה; אף הם תורמים את תרומתם לבניין: הם משבצים בו את עצמם, — את אישיותם ואת פעילותם המיוחדת. „בית אברהם" כולל את כל הדורות שלאחריו; הללו מביאים לידי ביטוי את סגולתו המיוחדת של אביהם; והם חיים ומגשימים את תכונתו האמיתית ברבגוניות גדלה והולכת. „בית ישראל" כולל את כל הדורות, המגשימים את מכלול האידיאל הישראלי, שבאה להם בירושה מאביהם. כל ההיסטוריה האנושית היא עבודה נמשכת והולכת בבניין גדול אחד; הקב״ה הוא הבנאי; וכל אדם וכל דור הם אבני הבנין; אף הם עושים בו במלאכה — איש איש במקומו בשיתוף פעולה עם חברו. „אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד" — הנה זה הטופס של ברכת נישואין. הורים שאין להם בנים נושרים מהבנין; בהם מסתיים הנדבך, ואין מוסיפים לבנות על בכם.

וכך אומרת שרה: אולי אבנה ממנה. אולי אזכה על ידה לבן. אם אני אתן לך את שפחתי, תהיה לי הזכות לתוך את הבן; ואם הבן לא ייקרא על שמי מבחינה פיסית, הוא ייקרא על שמי מבחינה מוסרית, והתפתחותו הרוחנית תהיה תלויה בי. כך אשכון את עצמי בבנין העתים, ואחיה לעד בכן ובזרעו.

Scanned with CamScanner

ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר
וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ
בְּעֵינֶיהָ: ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־
אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי
שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה
וֶאֱקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי
וּבֵינֶיךָ:

ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־שָׂרַי
הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ
הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי

שפחתי וגר ביני וביניך. כל זמן שמקרא מגר הוא מגיד, קרי מיס ומגיד, (הלה לגר מכם לגקמה) שמכיסה מין מרע מקומה של הגר והמילה שמרמ. הוא שמעלמן מומר לגבר הגר הגר, והלמ כגר מרמה והוא מגבר לה שמהר, מגמ מלמד שמילה מרין מרמשון: (ו) ותענה שרי. מימה מגעמרמ מם מקומי:

ספורנו

(ה) חֲמָסִי עָלֶיךָ. שֶׁהָיָה לְךָ לִגְעֹר בָּהּ אַחֲרֵי שֶׁהִיא אִשְׁתְּךָ וּמְקַלָּה אוֹתִי מִפָּנַי שֶׁהִתְעַבְּרָה מִמְּךָ[6].

(ו) שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ. שֶׁאֵינָהּ מְשֻׁחְרֶרֶת מִמְּךָ[7]. וְתְעַנֶּהָ שָׂרַי. כְּדֵי שֶׁתַּכִּיר שֶׁהִיא מְשֻׁעְבֶּדֶת[8] וְלֹא תִּבְזֶה עוֹד אֶת גְּבִרְתָּהּ, לְאוֹת שֶׁכֵּן יִקְרֶה לְכָל מְבַזֶּה יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ "וְהִשְׁתַּחֲווּ עַל כַּפּוֹת רַגְלֶיךָ כָּל מְנַאֲצֶיךָ"[9] (ישעיהו ס, יד).

הרמב"ן

(ו) וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ. חָטְאָה אִמֵּנוּ כְּעִנּוּי הַזֶּה, וְגַם אַבְרָהָם כְּהַנִּיחוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְשָׁמַע ה' אֶל עָנְיָהּ וְנָתַן לָהּ כֵּן שֶׁיִּהְיֶא פֶּרֶא אָדָם לְעַנּוֹת זֶרַע אַבְרָהָם וְשָׂרָה בְּכָל מִינֵי הָעִנּוּי:

(ט) שׁוּבִי אֶל גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ. צִוָּה אוֹתָהּ לָשׁוּב וּלְקַבֵּל עָלֶיהָ מֶמְשֶׁלֶת גְּבִרְתָּהּ. רָמַז כִּי לֹא תֵּצֵא לְחָפְשִׁי מִמֶּנָּה, כִּי בְּגֵי שָׂרָה יִמְשְׁלוּ בְּזַרְעָהּ לְעוֹלָם:

הרד"ק

ו שפחתך בידך, אע"פ ששכבה בחיקי שפחתך היא כבתחלה ויש לך רשות עליה לרדותה אם תעשה אליך דבר שלא כהוגן, כי היא שפחתך ורשותה בידך ולא תקבל ממני כמו שתקבול ממך, והנני מוחל לך כבודי. ותענה שרי, עשתה עמה יותר מדאי ועבדה בה בפרך, אפשר שהיתה מכה אותה ומקללת אותה ולא היתה יכולה לסבול וברחה מפניה. ולא נהגה שרה בזה למדת מוסר ולא למדת חסידות, לא מוסר כי אע"פ שאברהם מחל לה על כבודו ואמר לה עשי לה הטוב בעיניך, היה ראוי לה למשוך את ידה לכבודו ולא לענותה, ולא מדת חסידות ונפש טובה כי אין ראויה לאדם לעשות כל יכלתו במה שתחת ידו, ואמר החכם מה נאוה המחילה בעת היכולת, ומה שעשתה שרי לא היה טוב בעיני האל, כמו שאמר המלאך. אל הגר כי שמע ה' אל עניך (להלן פסוק יא), והשיב לה ברכה תחת עניה. ואברם לא מנע שרי מלענותה אע"פ שהיה רע בעיניו, משום שלום בית. וכן זה הספור נכתב בתורה לקנות אדם ממנו המדות טובות ולהרחיק הרעות.

(ז) ויבא אל הגר ותהר. מרמז ל רמזומ: ותקל גברתה בעיניה. מאמרם, מרמ ז מין מסרמ קטיקה מרמז מלמה מלמיל מיל מקמה, ומיומ מקמה מלמ, ומכמ לגרין כל מסרמ מלמ, ומי מסמרמי מרמז רמזומ: (ה) חמסי עליך. מסמ מגמי לי, מלך ם מי מגיל מגומ, כמסמלמ לגקמה מרך מיל מה מגן לי ומגי מלך פרמי לם מסמלמ מלמ מלך, ומיס לך לגמלל מל מרמ ומיומי מי מקמה מגן. ומה מגרין מגמ מגמם מגמי, מגמגמ מגומ מיומי ; המומן: אנכי נתתי

פירוש רש"י חומש

(ה) חמסי. "חמס" קרוב ל"חמץ": עוולה קלה הנעשית בלי הרף (פחות משוה פרוטה, שאינו יוצא בדינרים), וקירות קלות של לבן וקנסור, העוכרות את הזרים ומביאות בהם "חסיסה", כביכול, מקלקלות ו"מחמיצות" את מצב הרוח; אין בהן כדי להמית, אך יש בהן כדי להביא מחלה. חמסי עליך: הגר ראתה כי הרתה, ועתה היא מתגשאת עלי, — ואין הקולר תלוי אלא בך; שכן אנכי נתתיה בחיקך, התבוננתי רק לכך; היא יודעת יפה, שמידי היותה כל זאת, וכוונתי היתה שתלד לך בן. אם עכשו קלותי בעיניה, הרי הדבר תלוי בך ובהתנהגותך.

"הרה" קרוב ל"ארה" — "אריתי פורי עם בשמי" (שיר השירים ה, א) — : לקטוף פרי, לקלוט פרי. "הרה": לקלוט זרע. ומכאן בלשון הפעיל "חורה": לגדל; ומכאן "תורה". "תורה" היא נבט רוחני; הלומד מפי "מורה", קולט את תורתו במעיו.

(ו) ותענה. "ענה": להשיב תשובה לפלוני, או: להיות תלוי בו. הגר השוה שבשתי ההוראות: הוית או מתוה, שאחרים גרמו להם. ומכאן "עני" בלשון פיעל. אין "עיני" אלא הרגשת תלות. היה זה התנאי להגשמת כוונתה של שרה, — שהגר תהיה משועבדת לה, עליה להיות "שפחת שרי" — גם כושת אברהם וכאם לבנו; רק כך יוכל הבן הנולד להיות בנה של שרה — מופקע מהשפעת הגר. "ותענה": היא העירה את לבה בכל עת על יחס התלות הזה. אך שרה רצתה להשיג דבר, שאינו בגדר האפשרות. אשת אברהם ואם בנו לא תוכל להיות שפחה. קרבת אברהם ורוח אברהם מערערת את רוח העבדות, מעוררת את הרגשת הכבוד האנושי, את השאיפה לחירות ומנתקת כבלי עבדות. הגר לא סבלה עוד להיות שפחה.

Scanned with CamScanner

בראשית, פרק ט"ז

(א) וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר:
(ב) וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל אַבְרָם הִנֵּה נָא עָצַרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת בֹּא נָא אֶל
שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שָׂרָי:
(ג) וַתִּקַּח שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם אֶת הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים
לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה:
(ד) וַיָּבֹא אֶל הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ:
(ה) וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל אַבְרָם חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ
וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ:
(ו) וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ
וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ:
(ז) וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר:
(ח) וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי מִזֶּה בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי
שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹרַחַת:
(ט) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת יָדֶיהָ:
(י) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֵךְ וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב:
(יא) וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנֵּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל
כִּי שָׁמַע יְהוָה אֶל עָנְיֵךְ:
(יב) וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל פְּנֵי כָל אֶחָיו יִשְׁכֹּן:
(יג) וַתִּקְרָא שֵׁם יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם
רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי:
(יד) עַל כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד:
(טו) וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֵׁם בְּנוֹ אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר
יִשְׁמָעֵאל:
(טז) וְאַבְרָם בֶּן שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת הָגָר אֶת יִשְׁמָעֵאל
לְאַבְרָם:

Scanned with CamScanner

(יד) אברהם קיבל את הרעיון, שנתגלה להגר במקום ההוא; אך הוא השלים אותו על ידי תוספת חיבת „חי". „חי" נגד משורש „חיי": השורש הנרדף לו הוא „חיה" = חזקה של „הגה" ו„היה", — הוה אומר: הגיון שיצא לכלל הויה וחיים. מכאן, ש„חיה" מציין רק את חיי הנבראים, שמקורם ומידתם בהגיונות האל. לא מצינו „חיה" ביחס אל ה'; אך מצאנו את שורש „חיי" = חזקה של „חגג": חיים שמרכזם הוא בתוך עצמם. מושג זה של חיים הולם את הנבראים רק באופן יחסי — כדי להבדיל בין חי לבין דומם וצומח; אך באופן מוחלט הוא מתאים באמת רק לה'. ה' הוא אל חי, אלהים חיים; סיבת הויתו וחייו היא בתוך עצמו; הוא המוחלט בזמן ובהתגבר.

הבאר הזאת היא בפתח המדבר הנורא והשומם; מסבא היא מקום אסיפה לעם נודדים; ובמאורע הזה שאירע להגר היא הסכה למזכרת נצח לעם הזה; וכל תרומתם לאנושות קשורה לבאר הזאת. הגר אמם הבירה כאן, שהאל הוא מוחלט במקום, ואברהם אביהם הוסיף את הבירור, — שהאל הוא מוחלט בזמן. זאת ועוד: היא הכין את „ראי" ל„רואי" — הוה אומר: את הביסוד הכללי של השבטה כללית (ראיה) — לביסוד של השבטה פרטית (רואני). ואכן, זו משמעות „חי רואי": ה' הוא בהויתו עד דור אחרון; כחו לעד ובגבורתו עדי עד; הוא האל הגיבור, שלא ייעף ולא ייגע, ואין לפניו זקנה; הוא האל הנאמן שומר הבריתו.

שלא יכזב ולא יינחם; והוא קרוב לדור אחרון — כדרך שהיה קרוב לאם הראשונה. אכן, רק מי שיודע, שעין ה' צופיה בו, כדרך שהיתה צופיה בהגר בבאר, — רק זה השיג, שה' הוא „חי רואי". אולם, שני הרעיונות „חי" ו„רואי" — ה' הוא מוחלט במקום ובזמן, והוא משגיח על כל ומנהיג את הכל — שני אלה ניתנו לעם הערבי מידי אמם ומידי אביהם. וכל ההוגים והפילוסופים הערביים עמלו בפיתוחם למען האנושות; הם הם תמצית אוצר הרעיונות של האומה הערבית. ובכלל: הסיפור על ייסוד האומה הישמעאלית כולל את כל יסודות האופי הישמעאלי, שיצא אחר כך מן רכח אל הפעל. החושניות של חם, אהבת הדרור של הגר, רוחו של אברהם — אלה הם חוטי היסוד שמהם נארג האופי הלאומי הערבי. העם הערבי שיולד לאברהם והגר הוא יהודי באורח חד־צדדי. אנחנו, העם היהודי, קיבלנו מידי ה' תפקיד כפול: א) אמונה: ערכים רוחניים, שעלינו לקלוט בלבנו, ובהם תתפתח רוחנו. ב) מצוה: עיצוב כל החיים על פי הערכים האלה — בהתאמה עם רצון ה'. מהבחינה האחת, הרוחנית, יש חשיבות יתרה לעם הערבי: הוא פיתח בחריפות את רעיון האל, שבא לו מידי אברהם. צא וראה, עד היכן הדברים מגיעים: רעיונות אחדות ה' של הפילוסופים היהודיים — במידה שפותחו באורח פילוסופי — מושתתים ברובם על עבודתם הרוחנית של הוגי דעות ערביים. הם זכו לאמונה — אך לא זכו למצוות.

בראשית טז יז לך לך

אין דיו לאדם, שיש לו רעיונות על אחדות ה'; אל מצות „שמע" יש להוסיף את מצות „ואהבת" — את ההכנעה המעשית של כל הכוחות והשאיפות „בכל לב, נפש ומאד". ולכך — אין דיו לאדם שאברהם הוא אביו, אם שרה איננו אמו. אנחנו העם, ששם אברהם נקרא עליו; ואין תפקידנו מצטמצם בכך, שהננו מבשרי אחדות־ה' באורח תיאולוגי־פילוסופי, אלא תפקידנו: „לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". ולשם כך יש צורך בשעבוד כל הכוחות — ובראש ובראשונה היצרים והכוחות הגשמיים — הוה אומר: בקדושת הגוף. רק המקדש את גופו, זכאי להיקרא יהודי. ישמעאל ירש מאברהם את קדושת הרוח; אך לא ירש משרה את קדושת הגוף. במקום שאשה מישראל יולדת, מיניקה ומחנכת את בניה, שם מתקדש הגוף בשורשו. משום כך נכתב הסיפור על הגר ושרה — בין ברית בין הבתרים לבין ברית מילה.

בראשית כא וירא

(ט) סגן בא תגור אופיו של ישמעאל, שבו שלובות שתי תכונות: הוא היה בנה של אם ממשפחת חם, ונועד להיולד לאברהם. שרה — הן היא יומה את דבר לידתו — קיוותה שיעלה בידה. בדרך ההשפעה המתנגדת, להבניע את תכונת־חם כליל תחת רוחו של בית אברהם. תקוותה היתה שכבעלת הבית תצליח להחניק כליל את השפעתה של הגר. כבר סופר לנו למעלה, כיצד נכזבה תקוותה. ניסינו שם לרמוז, כיצד נשתמרו שתי התכונות גם יחד בזרעו של ישמעאל (עי' לעיל טז, יד). שרה ראתה את הנינוד הזה כשהוא עולה כבר באפיו של ישמעאל. מרעיונותיו הנשגבים של אברהם הוא קלט רק מדה זעומה. שהסיקה לו כדי לבזותם ולשים אותם ללעג. דבר שהעולם קידם אותו ב„צחוק", שבו עלה רק רמז דק של לעג — עליו היה ישמעאל מצחק במלוא פיו. לסיכך לא היה מסוגל כלל ועיקר לקבל את ירושתו של אברהם בשיתוף עם יצחק.

(י) גרש — לא רק הרחקה מן המקום, אלא פיטורין וניתוק מכל קשר עם הבית. כך: „אשה גרושה מאישה" (ויקרא כא, ז). „גרש" קרוב ל„ירש": לדחוק ולהוציא מן הנחלה. מכאן גם „תירוש": המיץ שנדחק ויצא מן הקליפה. „קרש": דפי העץ המחוברים לקיר המונע כניסה. ושמא מכאן גם שמו של „כורש" הכובש.

הדבר נשמע כמעשה קשה ואכזרי, אך הנסיבות מצדיקות אותו צידוק גמור. יש להסיר מביתם של אברהם ושרה כל פחד, שמא לאחר פטירת שניהם תשלוט בו השפעתם של הגר וישמעאל, הבן הבכור. לסיכך יש להרחיק את שניהם בדרך כזאת, שייראו ביחס לבית הזה במעמדם האמתי והחוקי, היינו, כאמה וכבן אמה, ובן־אמה הרי הוא עצמו עבד. לאחר מכן יכול היה אברהם להיטיב את גורלם בעין יפה, כמידת עושרו וטוב־לבו, וכן עשה. לא בכדי חוזרת שרה ואומרת: האמה הזאת. ולא עלה בדעתה כי לעולם לא יירש בן אמה כלשהי עם בנה ויורש ביתה. הן היא עצמה העלתה במחשבתה מצב זה בפירוש, והיא לבדה גרמה אותו מתוך יומתה שלה. אולם האמה הזאת הוכיחה כי אינה מתאימה למצב יחסים כזה כלל ועיקר. משום כך — „גרש האמה הזאת", „לא יירש בן האמה הזאת" וגו'. „תקותי היתה כי „אבנה ממנה" (בראשית טז, ב), כי בן הגר יהיה לי לבן, ואני אוכל לחנכו למענך. אולם אופיה של הגר הסר תקוה זו".

(יא) וירע. כל המעשה הזה נראה בעיני אברהם אכזרי ביותר, „רע" (משורש „רעע"); נתערער כל מה שקיבל בלבו לעשות, כל ציורי נפשו לגבי עתידו; וזאת לא רק ביחס לישמעאל אלא גם ביחס לאמו, שהרי ה' אומר לו בהמשך הדברים: „על הנער ועל אמתך". שני הדברים היו רעים בעיניו, אך לא מתוך נטיה אישית אל הגר, כי אם על אודת בנו, מטעמים הקשורים בבנו בלבד, בגלל דברים שנגרמו על־ידי בנו („אודות" — לשון רבים של „אוד", ידית, מנוף). בודאי לא נעלם מעיני אברהם דבר שהבחינה בו שרה. אולם מן הסתם חשב אברהם: אם כבר בביתו סטה ישמעאל מדרך של כובד־ראש והיה ל„מצחק"; ואם כבר עתה כה גדולה השפעתה של הגר על ישמעאל, בשעה שידו של אברהם עדיין נטויה — כיצד יפלו הדברים, שעה ששניהם ייגזרו מן הבית וישמעאל יהיה נתון כולו להשפעת הגר!

(יב) שמע בקלה. הציות האמתי והטהור בא בלשון „שמוע בקולי", ולא „שמוע בדבר": לשמוע בקול הזולת, ולא רק בדברו; מפני שהוא אמר מה שאמר, ואחת היא מה שאמר. שמע בקול שרה, עשה כרצונה, גם אם תוכן דבריה אינו לפי טעמך. סמוך על שיפוטה; היא מעמיקה להרגיש טיב הדברים ממך, שהרי בדרך כלל נשים מעמיקות לחדור במבטן אל דרכי האופי.

כי ביצחק יקרא לך זרע, בו יקרא לך זרע, ואילו ישמעאל — „זרעך הוא" (פסוק יג).

ישמעאל הוא יוצא חלציך, ולפיכך יתכן שיש בו משלך — מידה רבה מבחינה גופנית, ומידה מועטת מבחינה רוחנית. אולם אין הוא ראוי להיקרא בנך, לעולם לא יוכל להיות יורש רוחך.

כי ביצחק, לא „כי יצחק" (עי' בראשית רבה נג, טז). אל ירע בעיניך ויקשה עליך יתר על המידה להרחיק ממך בן אחד: גם זרע יצחק לא ידבק כולו במורשתך הרוחנית. הרי אף הטוב שבעצים אינו מבשיל כל פרותיו, ועד שיבורר זרע האמת לעם ה' בטהרה, יהיה צורך לעשות בירור אחר בירור.

(יג) ישמעאל הוא זרעך ונושא בגופו דבר־מה מרוחך, ונבט זה אביא לידי גידול ופריחה אף בחיי עם: לגוי אשימנו.

Scanned with CamScanner

(י) וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ. הִנֵּה אַבְרָהָם יָרַד לְמִצְרַיִם מִפְּנֵי הָרָעָב לָגוּר שָׁם לְהַחֲיוֹת נַפְשׁוֹ בִּימֵי הַבַּצֹּרֶת, וְהַמִּצְרִים עָשְׂקוּ אוֹתוֹ חִנָּם לָקַחַת אֶת אִשְׁתּוֹ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נָקַם נִקְמָתָם בִּנְגָעִים גְּדוֹלִים, וְהוֹצִיאוֹ מִשָּׁם בִּמְקִנֶה בְּכֶסֶף וּבְזָהָב, וְגַם צִוָּה עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים לְשַׁלְּחָם: וְרָמַז אֵלָיו כִּי בָּנָיו יֵרְדוּ מִצְרַיִם מִפְּנֵי הָרָעָב לָגוּר שָׁם בָּאָרֶץ, וְהַמִּצְרִים יַרְעוּ לָהֶם וְיִקָּחוּ מֵהֶם הַנָּשִׁים כַּאֲשֶׁר אָמַר (שְׁמוֹת א׳ כ״ב) וְכָל הַבַּת תְּחַיּוּן, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יִנְקֹם נִקְמָתָם בִּנְגָעִים גְּדוֹלִים עַד שֶׁיּוֹצִיאֵם בְּכֶסֶף וְזָהָב וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד, וְהֶחֱזִיקוּ בָּהֶם לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ, לֹא נָפַל דָּבָר מִכָּל מְאֹרַע הָאָב שֶׁלֹּא יִהְיֶה בַּבָּנִים.

וְהַטַּעַן הַזֶּה פֵּרְשׁוּהוּ בְּבְרֵאשִׁית רַבָּה (ח׳ ו׳) רַבִּי פִּנְחָס בְּשֵׁם רַבִּי אוֹשַׁעְיָא אָמַר, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם צֵא וּכְבֹשׁ אֶת הַדֶּרֶךְ לִפְנֵי בָנֶיךָ, וְאַתָּה מוֹצֵא כָּל מַה שֶׁכָּתוּב בְּאַבְרָהָם כָּתוּב בְּבָנָיו, בְּאַבְרָהָם כָּתוּב וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ, בְּיִשְׂרָאֵל כְּתִיב (לְהַלָּן מ״ה ו׳) כִּי זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:

וָדַע כִּי אַבְרָהָם אָבִינוּ חָטָא חֵטְא גָּדוֹל בִּשְׁגָגָה שֶׁהֵבִיא אִשְׁתּוֹ הַצַּדֶּקֶת בְּמִכְשׁוֹל עָוֹן מִפְּנֵי פַּחְדּוֹ פֶּן יַהַרְגוּהוּ, וְהָיָה לוֹ לִבְטֹחַ בַּשֵּׁם שֶׁיַּצִּיל אוֹתוֹ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶל כָּל אֲשֶׁר לוֹ, כִּי יֵשׁ בֵּאֱלֹהִים כֹּחַ לַעֲזֹר וּלְהַצִּיל. גַּם יְצִיאָתוֹ מִן הָאָרֶץ, שֶׁנִּצְטַוָּה עָלֶיהָ בִּתְחִלָּה, מִפְּנֵי הָרָעָב, עָוֹן אֲשֶׁר חָטָא, כִּי הָאֱלֹהִים בָּרָעָב יִפְדֶּנּוּ מִמָּוֶת, וְעַל הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה נִגְזַר עַל זַרְעוֹ הַגָּלוּת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיַד פַּרְעֹה. בִּמְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע וְהַחֵטְא:

פירוש הרמב״ן

(יא־יג) **הִנֵּה** נָא יָדַעְתִּי וגו׳. אִמְרִי נָא אֲחֹתִי אָתְּ. לֹא יָדַעְתִּי לָמָּה פָּחַד מִמֶּנָּה עַתָּה יוֹתֵר מִקֹּדֶם לָכֵן, וְאִם נֹאמַר שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים שְׁחוֹרִים וּמְכֹעָרִים כִּדְבְרֵי רַשִׁ״י, הִנֵּה גַּם לַאֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים אָמַר כֵּן, גַּם הוּא גַּם יִצְחָק שֶׁהָיָה דָּר בָּאָרֶץ הַהִיא בְּמִצְוַת ה׳. אוּלַי הָיוּ הַכְּנַעֲנִים בַּדּוֹר הַהוּא שְׁטוּפִים בַּעֲבוֹדָה זָרָה וּגְדוּרִים מִן הָעֲרָיוֹת יוֹתֵר מֵאַנְשֵׁי הַמִּצְרִים וְהַפְּלִשְׁתִּים. וְאֵינֶנּוּ נָכוֹן.

וְיִתָּכֵן כִּי לֹא הָיָה לָהֶם פַּחַד רַק בְּבוֹאָם בְּעִיר מוֹשַׁב הַמְּלָכִים, כִּי הָיָה דַּרְכָּם לְהָבִיא לַמֶּלֶךְ הָאִשָּׁה הַיָּפָה מְאֹד וְלַהֲרֹג אֶת בַּעְלָהּ בַּעֲלִילָה שֶׁיָּשִׂימוּ עָלָיו:

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי זֶה דַּרְכָּם לָמוֹ מֵעֵת צֵאתָם מֵחָרָן בְּכָל מָקוֹם הָיָה אוֹמֵר ״אֲחוֹתִי הִיא״, כִּי כֵן אָמַר (לְהַלָּן כ׳ י״ג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי, אֲבָל הַכָּתוּב יַזְכִּיר זֶה בַּמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר יִתְחַדֵּשׁ לָהֶם עִנְיָן בַּדָּבָר. וְהִנֵּה זֵרֵז אוֹתָהּ עַתָּה כַּאֲשֶׁר צִוָּה לָהּ מִתְּחִלָּה. וְיִצְחָק לֹא פָּחַד בְּאַרְצוֹ וּבְעִירוֹ, רַק בְּבוֹאוֹ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים אָחַז דֶּרֶךְ אָבִיו:

וְאָמַר לְמַעַן יִיטַב לִי בַּעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ. כָּל יְמֵי הֱיוֹתֵינוּ גָּרִים בָּאֶרֶץ הַזֹּאת עַד עֲבוֹר הָרָעָב, כִּי אַבְרָהָם מִפְּנֵי הָרָעָב בָּא לָגוּר בָּאָרֶץ, וְכַעֲבֹר הָרָעָב יָשׁוּב לָאָרֶץ אֲשֶׁר נִצְטַוָּה עָלֶיהָ וּנְתָנָהּ הַשֵּׁם לוֹ וּלְזַרְעוֹ, וְהָיָה חוֹשֵׁב שֶׁיִּחְיוּ נַפְשָׁם בָּרָעָב וְיָבֹא לָהֶם רֶוַח וְהַצָּלָה מֵאֵת הָאֱלֹהִים לָשׁוּב, אוֹ שֶׁיִּתָּכֵן לָהֶם לִבְרֹחַ לְאֶרֶץ כְּנַעַן בְּהִתְיָאֲשָׁם מִמֶּנָּה:

רבינו בחיי

(יג) **אִמְרִי** נָא אֲחֹתִי אָתְּ. הִנֵּה זֶה הַחֵטְא שֶׁחָטָא אַבְרָהָם בְּשׁוֹגֵג, הוּא שֶׁעָלָיו הָיָה גָּלוּת מִצְרַיִם, וּבְוַדַּאי הָיָה חֵטְא גָּדוֹל שֶׁהֵבִיא אִשְׁתּוֹ הַצַּדֶּקֶת בְּמִכְשׁוֹל עָוֹן מִפְּנֵי פַּחְדּוֹ פֶּן יַהַרְגוּהוּ, וְהָיָה לוֹ לִבְטֹחַ בְּהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ שֶׁיַּצִּיל אוֹתוֹ וְאֶת אִשְׁתּוֹ. וְעוֹד שֶׁחָטָא בְּצֵאתוֹ מִן הָאָרֶץ שֶׁנִּצְטַוָּה עָלֶיהָ מִתְּחִלָּה וְיָצָא מִשָּׁם עַל אוֹדוֹת הָרָעָב וְהָיָה לוֹ לִבְטֹחַ בְּהַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ כִּי יִפְדֶּנּוּ בָּרָעָב מִמָּוֶת, וְעַל הַחֵטְא הַזֶּה נִגְזַר עַל זַרְעוֹ גָּלוּת מִצְרַיִם, כִּי בִּמְקוֹם הַחֵטְא שָׁמָּה הָעֹנֶשׁ. זֶה לְשׁוֹן הָרַמְבַּ״ן ז״ל.

הלכות מלכים ומלחמות פ״ה

ט אָסוּר לָצֵאת מֵאֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל לְחוּצָה לָאָרֶץ לְעוֹלָם, אֶלָּא לִלְמֹד תּוֹרָה, אוֹ לִשָּׂא אִשָּׁה, אוֹ לְהַצִּיל מִן הָעַכּוּ״ם; וְיַחֲזֹר לָאָרֶץ. וְכֵן יוֹצֵא הוּא לִסְחוֹרָה; אֲבָל לִשְׁכֹּן בְּחוּצָה לָאָרֶץ — אָסוּר, אֶלָּא־אִם־כֵּן חָזַק שָׁם הָרָעָב עַד שֶׁנַּעֲשָׂה שָׁוֶה דִּינָר חִטִּין בִּשְׁנֵי דִינָרִין. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? כְּשֶׁהָיוּ הַמָּעוֹת מְצוּיוֹת וְהַפֵּרוֹת בְּיֹקֶר, אֲבָל אִם הַפֵּרוֹת בְּזוֹל, וְלֹא יִמְצָא מָעוֹת וְלֹא בַּמֶּה יִשְׁתַּכֵּר, וְאָבְדָה פְּרוּטָה מִן הַכִּיס — יֵצֵא לְכָל מָקוֹם שֶׁיִּמְצָא בּוֹ רֶוַח. וְאַף־עַל־פִּי שֶׁמֻּתָּר לָצֵאת — אֵינָהּ מִדַּת חֲסִידוּת, שֶׁהֲרֵי מַחְלוֹן וְכִלְיוֹן, שְׁנֵי גְּדוֹלֵי הַדּוֹר הָיוּ, וּמִפְּנֵי צָרָה גְּדוֹלָה יָצְאוּ, וְנִתְחַיְּבוּ כְּלִיָּה לַמָּקוֹם.

לְשׁוֹן הַקּוֹדֶשׁ

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, בֹּא וּרְאֵה, כַּיָּן שֶׁיָּרַד אַבְרָהָם לְמִצְרַיִם בְּלִי רְשׁוּת, הִשְׁתַּעְבְּדוּ בָנָיו בְּמִצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, שֶׁהֲרֵי כָּתוּב וַיַּרֶד אַבְרָהָם מִצְרַיְמָה, וְלֹא כָתוּב רַד מִצְרַיִם, וְהִצְטַעֵר כָּל הַלַּיְלָה הַהוּא בִּשְׁבִיל שָׂרָה.

Scanned with CamScanner